

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlâhiyat Fakültesi Dergisi

The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

Cesaret Erdemi Bağlamında İslam Ahlak Felsefesi ile Psikoloji
Arasında Mukayeseli Bir Değerlendirme

A Comparative Assessment Between Islamic Moral Philo-sophy and
Psychology in the Context of the Virtue of Courage

Yazarlar / Authors

Fatma BAYNAL

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri, Yalova / TÜRKİYE
fatmayogurtcu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6705-4340>

Emine TAŞÇI YILDIRIM

Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Felsefe ve Din Bilimleri, Yalova / TÜRKİYE
tezemine@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-8520-8545>

Makale Türü/ Article Types: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 18/03/2020

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 17/06/2020

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2020

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June

Yıl/Year: 18 **Sayı/Issue:** 35 **Sayfa /Page:** 137-175

Atıf/Citation: Baynal, Fatma-Taşci Yıldırım, Emine. “Cesaret Erdemi Bağlamında İslam Ahlak Felsefesi ile Psikoloji Arasında Mukayeseli Bir Değerlendirme”. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (Haziran 2020), 137-175 <https://doi.org/10.35209/ksuifd.706065>

• *Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir*

Cesaret Erdemi Bağlamında İslam Ahlak Felsefesi ile Psikoloji Arasında Mukayeseli Bir Değerlendirme

Öz

Bu çalışmada İslam ahlak felsefesi ve psikolojide cesaret erdeminin mahiyeti hakkında mukayeseli bir değerlendirme yapılmıştır. İslam ahlak felsefesinde cesaret erdeminin mahiyetine dair çeşitli yorumlara ulaşmak mümkündür. Psikolojik akımlarda ise cesaret erdemiyle ilgili güncel çalışmalar artmaktadır. Araştırmamızın amacı bu erdemi, İslam ahlak felsefesi ve psikoloji açısından detaylı bir şekilde incelemek suretiyle cesaret erdeminin mahiyetine dair alana katkıda bulunmaktır. Bu doğrultuda cesaret erdemi, klasik eserlerin yanı sıra güncel çalışmalara başvurularak incelenmiştir. İslam filozof ve düşünürlerinin bu erdemle ilgili ayrıntılı görüşlerine yer verilmiştir. Psikolojik açıdan ise cesaret, saldırganlık ve korkaklık çerçevesinde ele alınmıştır. Bireyin cesaret sahibi olmasının ne anlama geldiği üzerinde durulmuştur. İslam ahlak felsefesi ve psikoloji disiplini açısından cesaretin mahiyetiyle ilgili farklı ve ortak yönler tespit edilmiş; bu tespitler doğrultusunda cesaret erdemini daha iyi anlamak ve incelemek adına önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: İslam ahlak felsefesi, psikoloji, din psikolojisi, cesaret, erdem, saldırganlık.

A Comparative Assessment Between Islamic Moral Philosophy and Psychology in the Context of the Virtue of Courage

Abstract

In this study, a comparative assessment of the nature of the virtue of courage is made in Islamic moral philosophy and psychology. It is possible to reach various interpretations of the nature of the virtue of courage in Islamic moral philosophy. Current studies on the virtue of courage are increasing in psychological movements. The aim of our research is to contribute to the field of the virtue of courage by examining this virtue in detail in terms of Islamic moral philosophy and psychology. In this article, the study of the virtue of

courage is based on classical works as well as current works. Detailed views of Islamic philosophers and thinkers about this virtue are included. From a psychological point of view, courage, aggression and cowardice are taken into consideration. Moreover, it is focused on what it means for the individual to have courage. In terms of Islamic moral philosophy and psychology disciplines, different and common aspects about the nature of courage have been identified and suggestions have been made in order to better understand and study the virtue of courage.

Keywords: Islamic moral philosophy, psychology, psychology of religion, courage, virtue, aggression.

Giriş

Düşünce tarihi boyunca insanların tutum ve davranışları, felsefeden psikolojiye birçok bilim dalının üzerinde durduğu konular arasında yer almaktadır. Tutum ve davranışların şekillenmesinde arzulama ve öfke gücünün etkisi vardır. Erdemli davranışların ortaya çıkması çoğunlukla bu güçlerin aklın yönetimine girmesi ve dengede tutulmasıyla mümkün olmaktadır.

Bitkisel ve hayvani nefsin akla itaati sonucunda ortaya çıkan erdem, insanın aklıyla kendi oluşunu en iyi biçimde gerçekleştirmesi diye tanımlanmaktadır.¹ Erdemler, çoğunlukla eğitimle elde edilen, deneyim ve zaman gerektiren düşünce erdemleri ile alışkanlıklar sonucunda ortaya çıkan karakter erdemleri olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.² Hikmet, adalet, iffet ve cesaret (şecâat) filozof ve düşünürlerin çoğunluğu tarafından kabul gören dört temel erdemdir. Erdemlerin her biri insanda bulunan nefsanî güçlerin dengede olması ile ortaya çıkmaktadır. Düşünme gücünün itidali hikmet, şehvet gücünün itidali iffet ve öfke gücünün itidali ise cesaret erdemidir. Bu üç gücün insanda itidalli olarak yer alması ise adalettir.

İnsan nefsinin güçlerinden olan öfke, "tehlikeler karşısında gö-

---

¹ Hüseyin Necdet Ertuğ, "Nikomakhos'a Etik ile Ahlak-ı Alai'de Erdemler ve Mütercim Asım'ın Kamus'undaki Etimolojik Karşılıkları", *International Journal of Human Sciences* 12/2 (2015), 804.

² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009), 29-30.

zû peklik ve egemen olma, yücelme ve her çeşit şerefi kazanma ve arzu etme gücü³ olarak tanımlanmaktadır. Hayvanî nefse ait bir güç olan öfkenin yararsız olan şeyleri geri çevirme gibi bir vasfı da bulunmaktadır.⁴ Öfke gücü, zaman zaman insanı olumsuz davranışlar yapmaya yönlendirebilmektedir. Burada düşünen nefisin devreye girmesiyle öfke gücünün bu davranışları gerçekleştirme engellenmekte, kin ve intikam duygularının da önüne geçilmektedir.⁵ Dolayısıyla cesaret, öfke gücünün orta halinin bir sonucu olarak, akla boyun eğip bilgiyle beslenmesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁶ Bilmenin korkuyu yenmede ve erdemli davranışın ortaya çıkışındaki fonksiyonu burada devreye girmektedir.⁷ Bedeni harekete geçirici bir güç olan öfke, insan ve diğer bütün canlıların kendilerine zarar ve üzüntü verecek şeylerden uzaklaşmalarını mümkün kılmaktadır.⁸ Cesaret erdemi de kişinin öfkesini, eyleme dönüşecek davranışlar noktasında dengelemesi sonucunda ondan dengeli davranışların çıkmasını sağlamaktadır.⁹

Cesaret erdemine ilişkin bazı çalışmalar yapılmıştır.¹⁰ Ancak felsefî alanda yapılan çalışmaların bir kısmı sadece bir filozofun bu konuya dair görüşlerini ortaya koymaktayken bir diğer kısmı ise genel hatlarıyla ansiklopedik madde olması hasebiyle şecaat başlığı

³ İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-ahlak: Ahlâk Eğitimi*, çev. Abdulkadir Şener vd. (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017), 32.

⁴ Hayrani Altıntaş, *İbn Sînâ Metafizigi* (Ankara: Elis Yayınları, 2008), 154.

⁵ Kindî, "Nefis Üzerine", çev. Mahmut Kaya, *Felsefî Risâleler* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 244.

⁶ Tehanevi, *Mevsuatu Keşşâfu ıstılahati'l-fünun ve'l-ulum* (Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996), 1/1008. Ayrıca bk. Kindî, "Tarifler Üzerine", çev. Mahmut Kaya, *Felsefî Risâleler* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2014), 188; Mustafa Çağrı, "Şecaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 38/402.

⁷ İbrahim Maraş, "Mutluluk", *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi El Kitabı*, ed. Müfit Selim Saruhan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2013), 256.

⁸ Maraş, "Mutluluk", 255.

⁹ Müfit Selim Saruhan, "Ahlak Felsefesinde İyi ve Kötünün Sebepleri", *İslami Araştırmalar Dergisi* 15/4 (2002), 558.

¹⁰ Muhammed Shahjahan, "Fârâbî Felsefesinde Cesaret Kavramı", çev. Necdet Durak, *Tabula Rasa* 1 (Nisan 2001), 191-198; Mustafa Yıldız, "Platon'un Felsefesinde Bir Erdem Olarak Cesaret", *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 22 (Ekim 2012), 223-238; Çağrı, "Şecaat", 38/402-403.

altında cesaret erdemine dair özet bir bilgi sunmaktadır. Psikoloji sahasına gelindiğinde ise erdemler ile ilgili bilimsel çalışmalar vardır.¹¹ Özellikle mutluluk erdemi üzerinde durulmakla birlikte¹² cesaret erdemini felsefi ve psikolojik açıdan ele alan bir çalışma yoktur.

İslam düşüncesi içerisinde cesaret erdemi, Kindî tarafından *necdet*; ondan sonra gelen ahlakçılar tarafından ise genel olarak *şecâat* terimiyle karşılanmaktadır.¹³ Ancak bu makalede şecâat kavramı yerine psikolojideki kullanımıyla bir bütünlük arz etmesi açısından cesaret kavramı tercih edilecektir.

Psikolojide ve İslam ahlak felsefesinde cesaret erdeminin mukayeseli bir şekilde incelenmesi araştırmanın ana amacıdır. Bu doğrultuda bir erdem olarak cesaret nedir? İslam ahlak felsefesinde yer alan cesaret erdemi ile psikolojideki cesaret arasında mahiyet itibarıyla farklılık var mıdır? Cesaret ile saldırganlık ve korkaklık arasında nasıl bir ilişki vardır? Cesaret erdeminin bireye ne gibi bir faydası vardır? Kişi nasıl cesaret sahibi olabilir? Günümüzde bu erdem nasıl anlaşılmaktadır? Sorularına İslam ahlak felsefesi ve psikoloji çerçevesinde cevap aranması hedeflenmektedir.

Çalışmada öncelikle Antik Yunan düşüncesinden yola çıkılarak İslam düşünürlerinin görüşlerine ve cesaret erdeminin alt boyutlarına yer verilmiştir. Sonrasında psikoloji ekolünde ve günümüz kişisel gelişim akımlarında cesaret erdeminin yeri ve önemi üzerinde durulmuş; bu erdem, saldırganlık ve korkaklık açısından incelenmiştir. Son olarak saldırganlık ve korkaklığın kişiler üzerindeki bi-

¹¹ Ali Ayten, *Psikoloji ve Mutluluk Yolu: Erdeme Dönüş* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2016); Halil İbrahim Özasma, *Pozitif Psikoloji ve İslam Düşünürlerinde Erdemler* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016).

¹² Bahar Erdoğan, *Yetişkinlerde Mutluluğun Merhamet ve Saldırganlıkla İlişkisinin İncelenmesi* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017); Asiye Acıboğa, *Din-Mutluluk İlişkisi* (Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007); Fatma Balcı Arvas, *Psikoloji Din ve Mutluluk: Psikolojik ve Öznel İyi Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme* (Bursa: Emin Yayınları, 2016).

¹³ Müfit Selim Saruhan, "Ahlak ve Erdemin İnşası", *İslam Felsefesi Tarihi*, ed. Bayram Ali Çetinkaya (Ankara: Grafiker, 2012), 1/342-343.

yolojik ve psikolojik etkileriyle ilgili yorumlara yer verilmiştir. Cesaret erdemi, klasik eserlerin yanı sıra güncel çalışmalara başvurularak incelenmiş; yorum farklılıkları ile birlikte bütüncül olarak mahiyeti açıklanmaya çalışılmıştır. Cesaret erdemi İslam ahlak felsefesi ve psikoloji alanında mukayeseli bir şekilde ele alınarak bu çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. İslam Ahlak Felsefesinde Cesaret Erdemi

Erdemler, İslam ahlak felsefesinin en önemli konularından biridir. Bu konunun ele alınışında özellikle İslam filozoflarının erdemler tasnifinde Antik Yunan düşüncesinin etkisi söz konusudur. Bu bağlamda cesaret erdeminin İslam ahlak felsefesi içerisindeki ele alınışına geçmeden önce kısaca Antik Yunan'da bu erdeminin nasıl anlaşıldığına değinmek faydalı olacaktır.

Antikçağ felsefesi içerisinde ahlakî alanda bir eylemin nasıl meydana geldiğine ilişkin bir değerlendirme yapıldığında ilk öne çıkan erdem, cesarettir. M.Ö. 8. ve 7. yüzyıllarda *İlyada* ve *Odysseia* destanlarında işlenen cesaret, bu dönem içerisinde kahramanlık ve soyluluk değerleriyle beraber ön plana çıkmıştır. İnsanın dünyadaki yerini belirleme çabasının bir sonucu olarak gerçekleştirdiği cesurca eylemler, bu dönemde cesareti temel bir erdem haline getirmiştir.¹⁴ Eflatun, sadece savaşta korkusuzca mücadele etmenin cesaret olarak ifade edilemeyeceğini söylemek suretiyle cesaretin kapsamını genişletmektedir.¹⁵ Ayrıca, cesaret erdeminin, askeri açıdan savaş esnasında düşmana, toplumsal açıdan erdemli bireyin sosyal düzendeki bozukluklara ve yasaları korumak üzere hem acıya hem de hazza karşı direnç gösterme şeklinde üç açıdan ele alarak ona hem politik hem de etik bir değer yüklemektedir.¹⁶ Cesaret erdemi, diğer erdemlerin elde edilmesi ve korunmasında önemli bir yere sahip-

¹⁴ Tufan Çötök, *Aristoteles Ahlakının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis* (Sakarya Üniversitesi, 2011), 38-41.

¹⁵ Platon, "Lakhes Cesaret Üzerine", çev. Tanju Gökçöl, *Diyaloglar* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010), 190d-200a.

¹⁶ Yıldız, "Platon'un Felsefesinde Cesaret", 237.

tir.¹⁷ Nitekim bilgelik ve ölçülülük cesaret erdemiyle bir araya gelmekte ve bunun sonucunda adalet erdemi ortaya çıkmaktadır.¹⁸ Ayrıca cesaret erdemi, ideal devletin kuruluşunda ve varlığını sürdürmesinde de etkili olmaktadır.¹⁹ Bununla birlikte cesaret, devlet adamı olmanın şartları arasında da yerini almaktadır.²⁰

Aristoteles'e göre erdemler öğrenilerek edinilir. Ev yaparak mimar, gitar çalarak gitarist olduğu gibi adaletli davranarak adil, yiğitçe davranarak yiğit bir insan olunur.²¹ Ona göre cesaret her şeyden kaçma, korkma ve hiçbir şeye dayanamama durumu olan korkaklık ile hiçbir şeyden korkmama, kaçınmama ve her şeyin üzerine gitmek şeklindeki cüretkârlığın ortasıdır.²² Ona göre cesur kişi, korkutucu şeyleri önleyebilen, tehlikeler karşısında dayanıklı olabilen ve üzülmezdir. Ancak bu kişi tamamen korkulardan azade değildir. O, korkulması gereken şeylerden gerektiği şekilde ve zamanda korkan, cesaret gösterilmesi gereken yerde de cesaret gösterip akılcı davranandır.²³ Kısacası cesaret, insanın tehlike durumunda yasaya uygun soylu fiilleri gerçekleştirmesini sağlayan bir erdem olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁴ Aristoteles, acı veya öfkeden dolayı tehlikeye atılanın cesur sayılmayacağını ifade etmekte ve öfkeden dolayı olanın cesaret sayılabilmesi için onda tercih ve amacın bulunmasını gerekli görmektedir.²⁵

Bu yorumlara göre Antik Yunan felsefesi içerisinde cesaretin savaşlarda ortaya çıkan bir erdemden çok daha fazlasını ifade etti-

¹⁷ Yıldız, "Platon'un Felsefesinde Cesaret", 237.

¹⁸ Platon, *Yasalar*, çev. Candan Şentuna - Saffet Babür (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012), 631c-d.

¹⁹ Yıldız, "Platon'un Felsefesinde Cesaret", 237.

²⁰ Platon, *Politeia/ Devlet*, çev. Sabahattin Eyüpoğlu - M. Ali Cimcoz (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010), 429a-430d.

²¹ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür (Ankara: Ayraç Yayınevi, 1997), 30.

²² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1997, 26.

²³ Ebu Bekir Râzî, *Felsefe Risaleleri*, çev. Mahmut Kaya (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016), 98-101; Ebu Bekir Râzî, *Ruh Sağlığı: et-Tıbbu'r-rûhânî*, çev. Hüseyin Karaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 2004), 66-67.

²⁴ Aristoteles, *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan (İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 1995), 65.

²⁵ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1997, 58.

ğini belirten Eflatun, cesareti devlet adamının vasıfları arasında zikretmekle birlikte onun devletlerin varlığını sürdürmesinde de etkili olduğunu düşünmektedir. Bu bağlamda toplumsal düzendeki bozukluğa karşı direnç gösterebilmek de cesaret olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca cesaret sadece acıya değil, hazlara karşı koyma konusunda kişide bir direncin oluşmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle cesaret, ölçülülük erdemiyle ortak bir noktada buluşmaktadır. Aristoteles ise cesaret erdeminin bir orta olma hali olduğu ve aklın hükmü altında eylem sahasına geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ayrıca Aristoteles erdemleri öğrenilebilen yetiler olarak vurgulamıştır. Ona göre amaçsızca gösterilen atılganlık, cesaret değildir. Aristoteles'in tercih ve amaç vurgusu, cesurca davranışlarda öfke gücünün aklın kontrolünde dengede tutulması başka bir deyişle orta halde bulunması gerektiğini göstermektedir. Antik Yunan düşüncesinin önde gelen simalarının cesarete bu yaklaşımlarının etkisi, özellikle orta hal vurgusuyla İslam ahlak felsefesinde görülmektedir.

Kindî (öl. 252/866?)'ye göre cesaret, nefse ait erdemlerden olup öfkeye üstün gelme gücüne ait bir fazilettir.²⁶ Buna göre öfke gücünü kontrol altına almak suretiyle ortaya çıkan cesaret erdemiyle aşırı saldırgan ve zalim biri olmaktan kaçınılmakta; aynı şekilde korkakça davranılıp onur ve haysiyetin zedelenmesinin de önüne geçilmektedir.²⁷ Buna göre insan onurunun korunması açısından cesaretin önemli bir erdem olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ebubekir Râzî (öl. 313/925)²⁸'ye göre nefis, cesaret sayesinde şehvî isteklerle kendi arasına mesafe koyabilmekte ve onları kontrol edebilmektedir. Öfke gücünün aşırılığı, kibir ve baskın gelme sevdası olup nefiste, insan ve hayvanları kendi kontrolüne alma isteğini ortaya çıkarmaktadır.²⁹ Bu değerlendirmeleriyle Râzî'nin

---

²⁶ Kindî, "Tarifler Üzerine", 187.

²⁷ Elif Akyol, *Üzüntüyü Yenmenin Çareleri- Kindi Merkezli Bir İnceleme-* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2015), 80.

²⁸ Mustafa Çağrı, *İslam Düşüncesinde Ahlak* (İstanbul: Dem Yayınları, 2013), 133.

²⁹ Râzî, *Felsefe Risaleleri*, 98-101; Râzî, *Ruh Sağlığı*, 66-67.

farklı bir bakış açısıyla cesaret erdemini ele aldığını söylemek mümkündür. Buna göre cesaret, öfke gücünün bir erdemi olmanın yanı sıra şehevî isteklerin kontrol edilmesinde de rol oynamaktadır.

İyi davranışlar gibi erdemlerin de iki aşırı uç arasındaki orta ve mutedil olana karşılık geldiğini düşünen Fârâbî (öl. 339/950)'ye göre cesaret, Aristoteles'teki gibi korkaklık ve cüretkarlık arasında bir denge halidir.³⁰ Ona göre erdemli insan acele etmemeli ve yaşayabildiği kadar uzun yaşamaya gayret etmeli; halkı kurtarmak gibi daha büyük bir yarar sağlayacağı durumlarda ise erdemli insanın ölüme koşarak gitmelidir.³¹ Ancak ona göre cesaretle temel amaç, şeref değil, mutluluğun elde edilmesi olmalıdır.³² Buna göre düşünmeksizin ölüme atılmak kesinlikle cesaret olarak ifade edilmemeli; ölümü tercih etmek ancak daha iyi bir seçenek olmadığında gerekli görülmektedir. Bütün erdemlerde olduğu üzere cesaretle de hedeflenen mutluluğu kazanmaktır.

Fârâbî'ye göre cesaret, devlet başkanında olması gereken özellikler arasında yer almaktadır. Ona göre başkan, yapılmasını gerekli gördüğü şeyleri gerçekleştirme konusunda cesur olmalı, korku ve zaaf göstermemelidir.³³ Bu bağlamda Fârâbî nezdinde cesaret, iyi ahlak olarak nitelenmekte ve korkutucu şeyler karşısında atılganlık gösterme ile onlardan kaçma arasındaki bir orta hali temsil etmektedir. Cesaretin uç noktalarından olan atılganlık düşüncesizce hidetlenmeye; kaçınma konusunda gösterilen aşırılık ise korkaklık denilen iki kötü ahlaki meydana getirmektedir.³⁴ Bu noktada Eflatun'la benzer düşünceleri paylaşan filozof, halkın ve devletin menfa-

³⁰ Fârâbî, *Fusûl al-madani (Aphorisms of the Statesman)*, çev. D. N. Dunlop (Cambridge: Cambridge University, 1961), 113; Fârâbî, "Fusûlü'l-medenî (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)", çev. Hanifi Özcan, *Fârâbî'nin İki Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2005), 58.

³¹ Fârâbî, *Fusûl al-madani*, 154-155; Fârâbî, "Fusûlü'l-medenî", 105.

³² Shahjahan, "Fârâbî Felsefesinde Cesaret", 193.

³³ Fârâbî, *Arau ehli'l-medîneti'l-fazile*, thk. Albert Nasri Nadir (Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1986), 129; Fârâbî, *İdeal Devlet: el-Medinetü'l-fâzıla*, çev. Ahmet Arslan (İstanbul: Divan Kitap, 2013), 105.

³⁴ Fârâbî, "Tenbih 'ala sebîli's-sa'âde (Mutluluk Yoluna Yönelme)", çev. Hanifi Özcan, *Fârâbî'nin İki Eseri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2014), 154.

ati için atılması gereken adımlarda cesaretin önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Korkusuzca bir şeylere atılma cesaretini gösterme, psikoloji de bu kişinin kendini gerçekleştirme deneyiminde ifadesi bulacaktır.

Nefsin erdemlerini ayrıntılı bir şekilde ele alan İbn Miskeveyh (öl. 421/1030) cesareti, öfke gücünün fazileti olarak görmekte ve zıddının korkaklık olduğunu belirtmektedir.³⁵ Nefis bu erdem sayesinde yapılması iyi olarak görülen ve sabredilmesi övülen tehlikeli işler karşısında aklını gerektiği gibi kullanabilecektir.³⁶

İbn Miskeveyh'e göre gerçek anlamda cesur kişi, Allah'ın birliği ve adaletli nizamı için dinini ve inancını savunan kişidir. Ayrıca tehlikelere atılan veya kötülüklerden korkmayan herkesin cesur olarak nitelenemeyeceğini söyleyen İbn Miskeveyh, cesur kimsenin karşılaştığı sıkıntılara güzelce sabrettiğini ve bu durumlarda nasıl davranılması gerekiyorsa öyle davrandığını ifade etmektedir. Bununla birlikte o, cesaret erdeminin her şeyi tam olarak ve akıl ölçüsünde kullanan filozofta bulunacağını da belirtmektedir.³⁷ Ondaki bu akıl vurgusu cesaretin hikmet erdemiyle beraberliğine bir işaret olarak da görülebilir. Dolayısıyla erdemlerin birbirlerini tamamlayıcı nitelikte olduğunu ve çoğu zaman bu dört temel erdem, alt türleri dikkate alındığında içi içe geçtiğini söylemek de mümkündür.

Cesaretin iki uç noktası olan ataklık ve korkaklık, nefsin öfke gücüne ait bir hastalık olarak görülmektedir. Nefsin tutuşmasına sebep olan öfke ile akıl çalışmaz hale gelmekte ve ataklık ortaya çıkmaktadır. Bu durumda cesur kişi, öfkesini harekete geçiren şeylere kendini kaptırmayan, düşünerek hareket eden, yumuşaklık ile öfkesini yenmeyi başaran, intikam alma konusunda da dengeli olmayı elden bırakmayan biri olarak tasvir edilmektedir. Diğer uçta yer alan korkaklığa gelince, bundan kurtuluş onun karşısına başvurmakla yani nefisteki küllenmiş öfke gücünü harekete geçirmekle

---

³⁵ İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-ahlak*, 33-34.

³⁶ İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-ahlak*, 35.

³⁷ İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-ahlak*, 131-133.

mümkün olabilmektedir. Kişi bilerek tehlikelere atılmak ve onları göğüslemeye alışmak suretiyle öfke gücünün gerektiği zaman harekete geçmesini sağlayabilmektedir. Ayrıca kendisine zararı dokunmayacağını bildiği kimselerle kişinin çekişmesi ve münakaşa etmesini faydalı gören İbn Miskeveyh, bu şekilde cesaret erdemine yaklaşılacağı kanaatindedir.³⁸ İbn Miskeveyh, sadece bu erdemi tanımlamakla yetinmemekte bu erdemi elde etmenin yollarını da göstermektedir. Kişi kendisinde hangi yönde eksiklik varsa onun üzerine gitmek suretiyle cesaret erdemini elde edebilmektedir.

İbn Sînâ (öl. 428/1037) ise orta yol anlayışını devam ettirmekte,³⁹ dünya ve ahiret mutluluğunun elde edilmesi için insanın davranışlarını iffet, cesaret, hikmet ve adalet erdemleriyle kemale erdirmesinin gerekliliğine işaret etmektedir.⁴⁰ İbn Sînâ, cesaretin öfke kuvvetinden kaynaklanan bir erdem olduğunu belirtmekte⁴¹ ve bu kuvvetin erdemli bir devlet yönetimini savunmak ve iyiliğin emredilip kötülükten vazgeçirmek için kullanılabilir bir güç olduğundan bahsetmektedir. Ayrıca o, aklın şehvet ve öfke güçleri karşısında pasif bırakılmamasının gerekliliğini de vurgulamaktadır.⁴² Bu anlamda cesaret, gereğinden fazla hareket edip geri durulması gereken yerde ileri atılmayan ile korkaklık yani gerektiği kadar hareket etmeyip öne atılması gerektiği yerde geri durmayan kişinin orta hali temsil eden davranışını ifade etmek üzere kullanılan bir erdemdir.⁴³

Gazzâlî (öl. 505/1111), cesaret erdemini anlatırken bu erdemini akla boyun eğmesi gerektiğini zikretmektedir. Ancak buradaki akıl için şeriat ile edeplendirilmiş akıl nitelemesini kullanmaktadır.⁴⁴

³⁸ İbn Miskeveyh, *Tehzîbu'l-ahlak*, 229-230, 241-242.

³⁹ İbn Sînâ, "Risale fi'l-birr ve'l-ism", çev. Gürbüz Deniz, *eş-Şeyhu'r-Reis İbn-i Sînâ* (Ankara: DİB Yayınları, 2015), 367-370.

⁴⁰ İbn Sînâ, "İlm-i ahlâk", *Tis'u Resâil* (Kostantiniye: Matbaatü'l-Cevaib, 1298), 107.

⁴¹ İbn Sînâ, "İlm-i ahlâk", 107.

⁴² İbn Sînâ, *Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğuna Dair On Delil (Risâle fi's-se'ade ve'l-hucceci'l-aşere)* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 90-93.

⁴³ İbn Sînâ, "el-Ahlak", çev. Bekir Karlığa, *İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar Bilinmeyen Bir Ahlak Risalesi* (y.y., ts.), 27, 62-63. Ayrıca bk. İbn Sînâ, *Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğuna Dair On Delil*, 90-93; İbn Sînâ, "İlm-i ahlâk", 108.

⁴⁴ Gazzâlî, *Mizanü'l-amel* (Kahire: Dârü'l-Maarif, 1964), 266; İmam Gazzâlî,

Öfke gücünün eksiklik veya fazlalığının doğuracağı durumlardan bahsetmekle birlikte⁴⁵, cesaretin bir ölçüsü olduğunu da açıklamıştır. Ona göre bu ölçü, akıl ve şeriat ölçülerine uygunluktur. Böyle bir erdeme sahip olanların bunu sürekli olarak yapmaları gerektiğine işaret etmektedir.⁴⁶ Bu değerlendirme Gazzâlî'nin cesareti alışkanlıkla ortaya çıkan bir erdem olarak kabul ettiğini göstermektedir. Bu düşünce Aristoteles'in erdemlerin öğrenilerek kazanılması fikriyle paralellik arz etmektedir.

Gazzâlî, öfkenin cesaret, erkeklik ve izzet-i nefis olarak algılanmasına şiddetle karşı çıkmaktadır. Avamın içine düştüğü bu hata sebebiyle insanların gönüllerinin hiddete meyledebileceğini ifade etmiştir.⁴⁷

Nasîrüddin Tûsî (öl. 1274)'ye göre itidalin bir sonucu olarak ortaya çıkan erdemler, sadece kişide bulunmamalı, ondan başkasına da sirayet etmelidir.⁴⁸ Orta yol anlayışını devam ettiren Tûsî'ye göre ortadan kastedilen türsel ve bireysel dengelilikler gibi görelî olan şeylerdir.⁴⁹ Bayağı gayeler yani mal, iktidar ve sayılamayacak kadar çok olan arzu türlerinden diğer şeyler için kişilerin göstermiş olduğu cesarete benzer davranışlar, bu erdemın kapsamına girmektedir. Asıl cesur olan kişi, kötü şeyler yapmaktansa başka bir deyişle yerilecek bir hayat sürmektense güzel bir ölümü tercih eden kimsedir. Cesaret erdemının başlangıcının eziyet verici oluşuna işaret eden Tûsî, sonunda bu dünyada ya da öldükten sonra elde edilecek mutluluğa dikkatleri çekmektedir.⁵⁰ Kısacası, bir davranışın

Amellerde İlahi Saadet : Mizanü'l-amel, çev. Ömer Dönmez (İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.), 92. Ayrıca bk. Gazzâlî, *İhyâ ulûmi'd-dîn*, çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002), 3/134.

⁴⁵ Gazzâlî, *Mürşidi'l-emîn ila mev'izeti'l-mü'minin* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1998), 219.

⁴⁶ Gazzâlî, *Mizanü'l-amel*, 267; İmam Gazzâlî, *Amellerde İlahi Terazi*, çev. Abdullah Aydın (İstanbul: Aydın Yayınevi, 1971), 92-93.

⁴⁷ Gazzâlî, *İhyâ*, 3/386.

⁴⁸ Nasîrüddin Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, çev. Anar Gafarov - Zaur Şükürov (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016), 89-92.

⁴⁹ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 99.

⁵⁰ Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*, 106,108.

cesaret olarak ifade edilebilmesi için bilinçli bir şekilde gerçekleştirilmesi ve ulvi bir amaca hizmet etmesi gerekmektedir.

İslam ahlakçıları dört temel erdemin yanı sıra bu erdemlerin altında yer alan alt erdemlerden de bahsetmişleridir. İbn Miskeveyh'e göre cesaretin, nefis büyüklüğü (kibru'n-nefs), gözüpeklik (en-necde), büyük himmet sahibi olmak (azimu'l-himmet), sebât, sabır,⁵¹ yumuşaklık (hilm), sükunet (ademu'l-tayş), yüreklilik (şehâmet) ve sıkıntıya katlanma (ihtimâlü'l-keddi) şeklinde alt türleri mevcuttur.⁵² Cesaret erdeminin alt türlerine ilişkin açıklamalarda bulunan bir diğer filozof İbn Sînâ olup alt türlerini kerem, necde (gözüpeklik); kibru'n-nefs (nefsin büyüklüğü); ihtimal (katlanma); hilm; sebat; şehâmet (yüreklilik); nubl (sevinç duymak) ve vakâr olarak açıklamıştır.⁵³ Cesaret erdeminin bu alt türleri, bu erdemin yalnızca fiziksel güç gösterimiyle alakalı olmadığını ve dengeli davranışların sergilenmesinde mühim bir yer işgal ettiğini de göstermektedir. Ayrıca İbn Sînâ, cesaretin ifrat ve tefridini detaylarıyla ele almıştır. Bu yönüyle kendinden sonraki düşünürler üzerinde önemli bir etkisi olmuştur. Özellikle Gazzâlî, onun bu tasnifini hemen hemen aynı cümlelerle tekrar etmektedir.

İsfahânî cesaretin alt türleri olarak sabır ve cömertlikten bahsetmiştir. Bununla birlikte o, cesaretin güçlenmesiyle başka alt erdemlerin doğacağını dile getirmektedir. Bunlar, varlık halinde cömertlik; darlıkta ise sabırdır. Ayrıca bu sabır sayesinde kişi, sızlanma ve yakınmalardan kurtulmakta, kendisinde mertliğe özgü bir sebat ortaya çıkmaktadır.⁵⁴

⁵¹ İbn Miskeveyh, buradaki sabrın iffet erdemi altında yer alan sabır ile karıştırılmaması gerektiğini dile getirmektedir. Yiğitliğin altında yer alan sabır, korkunç olaylar karşısında gösterilmektedir (İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-ahlak*, 38.)

⁵² İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-ahlak li'İbn Miskeveyh fi't-terbiye* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985), 18; İbn Miskeveyh, *Tehzibu'l-ahlak*, 38-39.

⁵³ İbn Sînâ, "el-Ahlak", 29-30, 67-70. Gazzâlî, İbn Sînâ'nın *el-Ahlak* adlı risalesinde yiğitlik faziletlerinin aynı sırayla ve hemen hemen aynı ibarelerle almıştır. Bk. Gazzâlî, *Mizanü'l-amel*, 276-278; Gazzâlî, *Amellerde İlahi Saadet*, 98-99.

⁵⁴ Râgıb el-İsfahânî, *Erdemli Yol: ez-Zeria ila mekarımı's-şeria*, thk. Ebu'l-Yezid el-Acemi (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 118; Râgıb el-İsfahânî, *ez-Zeria ila mekarımı's-şeria* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1980), 72.

Cesaret erdeminin alt türlerine bakıldığında görülmektedir ki bu erdeme sahip olan bireyin nefsinin aşırılıktan uzak tutmayı başarması gerekmektedir. Doğrudan kişinin bireysel yönünü destekleyici alt faziletlerin doğmasını sağlayan cesaret erdemi kişinin ne kendini aşırı yüceltmesi ne de aşırı alçaltmaması gerektiği bilincinin onda hâsıl olmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte cesaret, acılara tahammül edebilme, sıkıntılara katlanabilme, gereksiz korkulardan arınabilme hasletlerinin kişide teşekkülünü mümkün kılmaktadır.

Kısaca, İslam ahlak felsefesinde Aristoteles'in orta hal (denge de olma) düşüncesinin devam ettirildiği görülmektedir. Kindî'ye göre cesaret, akılla öfke gücünün kontrol edilmesi suretiyle insan olmanın gereklerini yerine getirmede önemli bir yer işgal etmektedir. Ahlakçı filozoflardan Ebu Bekir Razî ise cesaretin sadece öfke gücüyle ilgili olmadığını, şehvî istekleri kontrol edebilmeyi de sağladığını söyleyerek farklı bir yoruma yer vermektedir. Ayrıca o, cesaretin azlığının şeref ve onurdan yoksunluk, aşırılığının ise kibir ve baskın gelme olduğunu söyleyerek kendinden önceki filozoflardan ayrılmaktadır. Fârâbî ise cesareti, erdemli savaşçıların ve toplumu yönetenlerin özellikleri arasında zikretmiştir. İbn Miskeveyh ise cesaret ve altında yer alan erdemleri sıralamakla yetinmemekte kişinin nasıl cesaretli olacağı konusunda da önemli tavsiyelerde bulunmaktadır. Nitekim bu erdemli davranışı elde etmeyi isteyen kişi, psikolojide de ifade edildiği üzere kendiyi yüzleşmeyi başarıp eksik olan yönün üstüne gitmek suretiyle başka bir deyişle korkak ya da atılgansa tam tersine doğru yönelerek bu erdemi elde edebilir.

İbn Sînâ, cesaretin alt türlerini saymanın yanı sıra yoksunluğunun doğuracağı kötülükleri ayrıntılı olarak ele alarak bu erdem daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Gazzâlî ise cesaretin ortaya çıkışını öfke gücünün akla boyun eğmesinin yanı sıra şeriatın sınırlarına sadık kalmaya bağlayarak orijinalliğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Gazzâlî'nin cesaretli olabilmek için kahramanların işlerine sevgi duyup taklit etme önerisini, Aristoteles'te olduğu gibi psikolojideki güncel yaklaşımlarda da görmek mümkündür.

Sonuç olarak her şeyde var olan denge, insan davranışlarına

da sirayet etmiştir. Nasıl ki fiziksel olarak insanın yürümesi belirli organların dengede tutmasıyla mümkün oluyorsa ruhsal olarak da ondan erdemli davranışların ortaya çıkışı da nefisteki güçlerin dengelenmesine bağlanmıştır. İslam ahlakçılarının Kur'an'ın itidal vurgusunu dikkate alarak Aristoteles'ten itibaren ifade edilen orta hal anlayışı üzerine cesaret erdemini temellendirdikleri söylenebilir. İslam ahlakçılarının cesaretin alt türlerine özellikle zorluklara sabır ve sebat göstermeye dair değerlendirmeleri bu erdemın insanın kişiliğinin gelişimindeki rolüne bir işaret olarak algılanabilir. Ayrıca insanın onurunu ve kişiliğini zedeleyici durumlar karşısında doğru tepkiyi vermesini sağlayan cesaret erdemi, aynı zamanda dini ve manevi değerlerin korunmasında da kendini göstermektedir. İslam ahlakçılarının gözü peklik ve yüreklilik diye ifade ettikleri cesaretin alt erdemleri, toplumsal çöküşü durdurma, din, manevi değerleri ve insan onurunu koruma noktasında gerekli mücadelenin verilmesinde cesaret erdeminin hareket ettirici bir güç görevini üsteleneceğini açıkça göstermektedir.

İslam ahlak felsefesinde cesaret erdemini ele aldıktan sonra psikoloji de cesaret ve onun zıttı olarak görülen korkaklık ile atılganlık incelenecektir.

2. Psikolojide Cesaret Erdemi

Bir davranışı anlamak için iç ve dış ortamdan gelen iletileri ve uyarınları tanımak gerekmektedir. Çünkü her iki faktör de kişinin davranışlarında etkili olabilmektedir.⁵⁵ Zira kişiliğın oluşmasında kalıtsal faktörlerle birlikte toplumsal faktörler, aile etkeni, sosyal yapı ve sosyal sınıf faktörleri, iletişim araçları, yaş grubu ve doğum sırası gibi çeşitli faktörler etkilidir.⁵⁶ Bu nedenle cesaret erdeminin edinilmesinde bireyin hem yaratılıştan getirdiği özellikler hem de çevresel özelliklerin etkisinden bahsedilebilir.⁵⁷

---

⁵⁵ Özcan Köknel vd., *Davranış Bilimleri (Ruh Bilim)* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, 1993), 127-128.

⁵⁶ Salih Güney, *Davranış Bilimleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2008), 188-192. Salih Güney, *Davranış Bilimleri* (Ankara: Nobel Yayınları, 2008), 188-192.

⁵⁷ Kugel et al, *Psychology of Physical Bravery* (Oxford University Press Social

Cesaret yalnızca gözlemlenebilir eylemlerden değil, aynı zamanda onları meydana getiren bilişlerden, duygulardan, motivasyonlardan ve kararlardan oluşur.⁵⁸ Kişinin kendisine yönelik olarak özeleştiri yapması cesaret sahibi olmasıyla mümkündür. Kişinin hatalarıyla yüzleşmesinde ve bu hesaplaşma anında en çok ihtiyaç duyulan duygu cesarettir. Çünkü hatalarla cesurca yüzleşmek için bu hataları yüksek sesle duymaktan korkmamak gerekmektedir.⁵⁹ Anlam, memnuniyet ve sorumluluk hayatta mutlu olmak için var olan üç temel yoldur. Cesaret ise kişinin hayatın anlamını aramak için harekete geçmesini sağlayacaktır.⁶⁰

Cesaret, kişisel yeterlilik duygularının daha yüksek olmasıyla bağlantılı olabilmektedir. Kahramanlık ve cesaret eylemleri gerçekleştiren bireyler, kendine güvenme, risk alma, daha meraklı olma, daha az temkinli olma, esnek olma, daha fazla mizah duygusuna sahip olma, bir lider olma, başkaları için derin bir empati duygusuna sahip olma ve başkalarına model olma gibi konularda daha fazla ön plandadırlar.⁶¹ Bu nedenle cesur kişiler daha fazla öz güven sahibi, dışadönük, dominant, açık sözlü, azimli, dürüst, hevesli ve iddialıdırlar.⁶²

Kişiliğin şekillenmesinde çevre ve eğitimin ayrı bir önemi söz konusudur.⁶³ Günümüzde yapılan araştırmalara genel olarak bakıldığında ailede çocuk ile ilgili tutumların cesaret davranışını etkilediği görülmektedir. Ailenin çocuğa karşı demokratik olması, çocuğa

---

Psychology Online Publication, 2018).

⁵⁸ Christopher Peterson - Martin E. P. Seligman, *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification* (New York: Oxford University Press, 2004), 36.

⁵⁹ Musa Turşak, *Kur'an'da Yenilenme Sorumluluğu Özeleştiri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 195.

⁶⁰ Woodard et al, "The Construct of Courage Categorization and Measurement", *Consulting Psychology Journal: Practice and Research* 59/2 (2007), 143-144.

⁶¹ Kugel et al, *Psychology of Physical Bravery*.

⁶² Bilge Yalçındağ, *Relationships between Courage, Self-Construals and Other Associated Variables* (Ankara: Middle East Technical University, The School of Social Sciences, Master Thesis, 2009), 80.

⁶³ Ramazan Biçer, "Kişilik ve Bir Kur'an Terimi Olarak Şakile", *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 31/2 (2011), 399.

karşı baskıcı ve otoriter olmaması çocuğun özgüven sahibi ve girişken olmasında etkili olabilir.⁶⁴

Araştırmalarda cesaret pozitif ruh hali ile ilişkili çıkmakta;⁶⁵ özgüven sahibi, atılgan ve dürüst olması kişinin cesur olmasını olumlu yönde etkilemekte⁶⁶ yalnızlığın atılganlık ile negatif yönde ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır.⁶⁷ Buna göre araştırmalarda ağırlıklı olarak kişinin atılgan olmasıyla kendine güvenin pozitif yönde ilişkili olduğu; öfke, saldırganlık gibi cesaretin aşırı olduğu denge-sizlik boyutunda ortaya çıkan duygu durumlarında ise kendine güvenle negatif yönde ilişkili olduğu görülmüştür.

Bu araştırmalar sonucunda cesaretin kişilik ile bağlantılı olduğu; kişiliğin ise çevresel koşullardan etkilendiği söylenebilir. Buna göre kişinin cesur, korkak veya saldırgan olması da çevresel etkenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Ayrıca cesur kişiler psikolojik olarak daha olumlu bir ruh sağlığına sahip olabilmektedir. Bu durumun nedeni ise kişinin amacı doğrultusunda mücadele etmesiyle ilgilidir. Buna göre psikolojik açıdan cesaret kişiliğe bağlı kılınmış, cesaretin kişilerarası etkileşim sonucu değişebileceği öngörülmüştür.

Sonuç olarak psikolojik açıdan cesaret erdeminin edinilmesinde hem bireysel hem çevresel faktörlerin etkili olduğu söylenebilir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında aile ortamı gibi çevresel etkenlerin büyük bir etkisinden söz edilebilir. Ayrıca ruhsal anlamda bireylerin daha iyi olmaları için cesur olmaları olumlu yönde karşılanmaktadır. Bu bağlamda psikolojide bu erdem özellikle kişilerarası

---

⁶⁴ Betül Sarıyar, *Lise Öğrencisi Ergenlerde Atılganlık, Sosyal Fobi ve Boyun Eğici Davranışları Arasındaki İlişki* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 79; Suna Kaymak Özmen, "Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 37/2 (2004), 34.

⁶⁵ Christopher J. Keller, "Courage, Psychological Well-Being, and Somatic Symptoms", *Clinical Psychology Dissertations* 17/ (2016), 68, 72.

⁶⁶ Yalçındağ, *Relationships between Courage*, 78-79, 87-88.

⁶⁷ Mustafa Özodaşık, *Yalnızlığın Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi (Atılganlık, Durumluk-Sürekli Kaygı, Depresyon ve Akademik Başarı)* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989), 70.

etkileşimde ortaya çıkmakta ve bu erdemi bireyler kişilerarası iletişimde kazanmakta veya kaybetmektedir.

Kişinin öfke halinde durumu yönlendirememesi, harekete geçememesi korkaklık; dengeleyemeyip aşırıya kaçması ise saldırganlık olarak tanımlanmakta;⁶⁸ cesaret ise saldırganlıkla korkaklığın orta noktası olarak gösterilmektedir.⁶⁹ Bu nedenle araştırmamızda korkaklık ve saldırganlık kavramları da açıklanacaktır.

2.1. Psikolojik Açıdan Saldırganlık

Cesaretin korkaklık ile saldırganlık arasında denge hali olarak tanımlanması dolayısıyla psikolojik açıdan saldırganlık tanımları incelenecektir.

Öfkeli olmak, bireyin başına gelen olumsuz olayları engellemek adına harekete geçmesini sağlamaktadır. Saldırganlık ise kişilere veya nesnelere yöneltilen negatif davranış biçimidir. Saldırganlığın ortaya çıkması öfkenin eyleme dönüşmesi sonucunda olmaktadır.⁷⁰

Doğada hiçbir canlı türünde bulunmayan, insana özgü saldırganlık türleri mevcuttur. Bu saldırganlık türlerini, sosyolojik ve kültürel farklılıklar nedeniyle her toplum farklı şekillerde değerlendirmektedir.⁷¹

Psikoloji ekollerinde farklı saldırganlık tanımları yapılmıştır. Psikanalitik kurama göre saldırganlık içgüdüsel bir davranış olarak insanın doğasında mevcuttur.⁷² Biyolojik yaklaşımda saldırganlık, kalıtsal eğilim ve fizyolojik süreçler ile açıklanmıştır. İnsancıl yaklaşıma göre saldırgan çocuklar çoğu zaman temel ihtiyaçları karşılanmayan ailelerden çıkar. Sosyal öğrenme yaklaşımına göre ise nasıl diğer davranışları öğreniyorsak saldırganlığı da öğreniriz. Bilişsel yaklaşım ise bilgiyi işleme yöntemine göre olaylara verdiğimiz

---

⁶⁸ Özasma, *Pozitif Psikoloji ve İslam Düşünürlerinde Erdemler*, 139-140.

⁶⁹ Çağrı, "Şecaat", 38/402.

⁷⁰ Özcan Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1982), 184-187.

⁷¹ Nurgül Yavuzer, "İnsanın Saldırgan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak", *Istanbul Commerce University Journal of Social Sciences* 12/23 (2013), 43.

⁷² Necmi Karşlı, "Psiko-Sosyal Açıdan Şiddet ve Çözüm Yolları", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/3 (2016), 69.

tepkilerin farklılığından dolayı davranışlarımızın değiştiğini öne sürer. Bu yaklaşımların bir veya hepsi doğru olabilir. Sonuç olarak hepsi, saldırganlığı anlamada katkı sağlamaktadırlar.⁷³

Saldırganlığı libidonun geç ağız, anal ve üretra dönemlerindeki takılma veya saplantılardan ya da bu dönemlere geri dönmelerle açıklayan Freud'a⁷⁴ nazaran Fromm bu davranışı ikiye ayırmış ve yıkıcı saldırganlığın kalıtımsal olmadığını insana özgü olduğunu belirtmiştir. Yumuşak saldırganlık ise yalandan, kaza niteliğinde veya oyun türünde (eskrim gibi maçlar) olabilmektedir.⁷⁵

Tüm şiddet unsurlarının hepsi saldırganlık ile ilgilidir. Ancak her saldırganlık türü şiddet değildir.⁷⁶ Aslında saldırgan ve kızgın olabılme durumu gerekli durumlarda tüm bireylerde vardır. Sağlıklı bir biçimde ifade edilen öfke belirli bir amaca yöneliktir. Bu amaçlar yaşamı istenilen yönde değiştirme, insanlık onurunu koruma, ezilmeyi önleme, hak arama, üretkenliği artırmadır. Eğer öfke fiziksel zarar veriyor, intikam duygularını pekiştiriyor ve bireyi karşısındakine itaate zorluyorsa sağlıklı bir hal almaya başlamıştır. Sağlıksız öfke ise psikolojik ve bedensel hastalıklara neden olabilir.⁷⁷ Sağlıksız veya kötüye kullanılmış kişinin saldırganlığı kin, gaddarlık, kör bir yok edicilik, zorbalık ve acımasızlığa dönüşme eğilimindedir.⁷⁸

Kişilerarası ilişki tarzları sosyal çevrede gelişip öğrenilmektedir. Buna göre saldırganlığın kişilerarası ilişki tarzları ile ilişkili olduğu söylenebilir.⁷⁹ Araştırma sonuçlarında saldırganlık davranışının artmasında aile ve akranlar gibi sosyal ortamın yüksek düzeyde etkisinin olduğu görülmektedir. Genel olarak anne ve/veya babaları

⁷³ Jerry M. Burger, *Kişilik*, çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006), 23; Biçer, "Kişilik", 28-29.

⁷⁴ Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 189-192.

⁷⁵ Erich Fromm, *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*, çev. Şükrü Alpagut (İstanbul: Payel Yayınları, 1993), 24, 238.

⁷⁶ Craig A. Anderson - Brad J. Bushman, "Human Aggression", *Annu. Rev. Psychol.* 53 (2002), 29.

⁷⁷ Necmi Karşlı, *Öfke Kontrolü ve Dindarlık* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018), 73.

⁷⁸ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okhan Gündüz (İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001), 173-207.

⁷⁹ Bozkurt Koç, "Kişilerarası İlişki Tarzlarının Saldırganlık ile İlişkisi", *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3/4 (2014), 182.

tarafından çocukken aile içi şiddete maruz kalan veya şiddete tanık olan, otoriter bir aile ortamında yetişen, küçümseyici veya saygısız kişilerarası ilişki tarzı olanların öfke ve saldırganlık düzeyleri daha yüksek çıkmıştır.⁸⁰

Mutluluk ve saldırganlık arasında ters yönde ilişki olduğu⁸¹ ve borderline gibi kişilik bozukluğuna sahip kişilerde saldırganlık davranışının daha yüksek olduğu görülmektedir.⁸² Ayrıca öfke yaşantılarının fazla olması depresyon ile ilişkili çıkmaktadır.⁸³ Özellikle çocukların öfke duygusuyla ve saldırgan davranışlarla baş edebilmeyi öğrenmelerinde ailelerin önemli bir etkisi söz konusudur.⁸⁴ Saldırganlık ve dini yönelimin duygu ve davranış boyutu ile saldırganlık arasında negatif yönlü ilişkiler tespit edilmiştir.⁸⁵ Ayrıca farklı araştırmada da dindarlık ile saldırganlık arasında negatif yönlü ilişkiler bulunmuştur.⁸⁶

Sonuç olarak saldırganlık, kişinin kendisini doğru bir şekilde ifade edememesi, öfkesini veya umutsuzluk gibi olumsuz duygularını kontrol altına alamaması, ailesinin yanlış yönlendirmesi veya ai-

⁸⁰ Muhsine Toptaş, *Öfke Duygusunun Saldırgan Davranışa Dönüşmesinde Kişilerarası İlişki Boyutlarının Rolünün İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 163-166; Derya Hasta - Müzeyyen Eda Güler, "Saldırganlık: Kişilerarası İlişki Tarzları ve Empati Açısından Bir İnceleme", *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2013), 90; Esin Uçar, (48-72 ay) *Çocuklarında İlişkisel ve Fiziksel Saldırganlığın Mizaç ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi* (İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 60-62; Eda Kiraz, *Ergenlerde Öfke, Atılma ve İlişkili Faktörler* (Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 103-104.

⁸¹ Erdoğan, *Yetişkinlerde Mutluluğun Merhamet*, 76.

⁸² Ferhat Akpınar, *Borderline Kişilik Bozukluğu Olan Bireylerin Öfke Tarzları ve Saldırganlık Davranışı Üzerine Bir İnceleme* (İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010).

⁸³ Volkan Koç, *Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı, Öfke ve Depresyon* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 72.

⁸⁴ Özmen, "Aile İçinde Öfke", 34.

⁸⁵ Mustafa Ulu - Mehmet İkis, "Lise Öğrencilerinde Saldırganlık ve Din İlişkisi", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42/2 (2016), 88.

⁸⁶ Khiela J. Holmes - John E. Lochman, "The Role of Religiosity in African American Preadolescent Aggression", *Journal of Black Psychology* 38/4 (Kasım 2012), 497; Turgay Şirin, "Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutumları ile Ruh Sağlığı İlişkisinin İncelenmesi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2017), 65.

lede saldırgan davranışlara şahit olunması/maruz kalınması gibi olumsuz nedenlerden kaynaklanmaktadır. Buna göre saldırganlık davranışının tetiklenmesinde bireysel faktörlerle birlikte çevresel faktörün de önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bireysel faktörlerin de önemli bir etkisi olduğu için kişinin duygularına yönelik farkındalık kazanması ve öfke kontrolü ile ilgili uygulamalara yönelmesi faydalı olacaktır.

2.2. Psikolojik Açıdan Korkaklık

Cesaret insanın önemli duyguları arasındadır. Cesareti olmayan kişinin dünyasında evham, korku, kaygı gibi menfi duygular yer almaktadır.⁸⁷ Korkuda var olan bir tehlike karşısında kişinin bilişsel değerlendirmesi söz konusudur.⁸⁸ Anksiyete ise bu değerlendirmeye verilen duygusal tepkidir.⁸⁹ Korku ve kaygıya ilişkin ilk kaynaklar eski Yunan, Mısır ve Roma'dan gelmiştir. Kaygı bir hastalık olmaktan çok kişinin cesur veya korkak olduğunu gösteren bir özellik olarak görülmüştür.⁹⁰

Korku tehdit edici bir uyarana karşı zihinsel bir değerlendirmeyi; anksiyete ise bu değerlendirmeye verilen duygusal tepkiyi içerir.⁹¹ Korku durumunda tehlike açık ve nesnel olmakla birlikte kaygı durumunda gizli ve öznedir. Genelde kaygı orantısızdır ve akıldışıdır.⁹² Bu nedenle kaygı düzeyinin yükselmesi sonucu ruhsal açıdan kişi zarar görebilmektedir.⁹³

Saldırgan davranışların temelinde korku ve kaygı olduğu belirtilmektedir. İçinde bulunduğu durumdan korkan, endişelenen, kaygılanan insan önce uyum sağlamak, daha sonra kendisini savun-

⁸⁷ Şadi Eren, "Kur'an Işığında Milli ve Manevi Bir Değer: Cesaret", *Iğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 97.

⁸⁸Orhan Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları* (Ankara: Meteksan Yayınevi, 1983), 47-48.

⁸⁹ Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 49, 55.

⁹⁰ Aydın Çivildag vd., "Mesleki Benlik Kaygısı, Sürekli Kaygı ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi", *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi* 2/3 (2018), 48.

⁹¹ Öztürk, *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*, 49, 55.

⁹² Karen Horney, *Çağımızın Nevrotik Kişiliği*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Öteki Yayınları, 1998), 32-37.

⁹³ Özcan Köknel, *Zorlanan İnsan* (İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1987), 137.

mak amacıyla saldırgan davranabilir.⁹⁴ Psikolojik açıdan korkak veya saldırgan olan insanların ruhsal anlamda sağlıksız oldukları görülmüştür. Korkak kişiler kendi potansiyellerini ortaya çıkartamazken; saldırgan bireyler kendilerine ve etrafınkilere zarar vermektedir.⁹⁵

Korku ve kaygı arasındaki farklılığın en önemli kriteri bir nesnenin varlığı veya yokluğudur. Kaygılı kişi, tehlikenin belirsizliği ile ilişkili sıkıntılı bir bekleyişe mahkûmdur. Tehdidin saptanması sonucu kaygı yerini korkuya bırakır ve kişi kendisini daha rahat hissederek.⁹⁶

Evrimsel yaklaşım açısından kaygı hayatta kalma amacına hizmet etmektedir. Psikanalitik kurama göre kaygı idden gelen ilkel arzular ile süper ego arasındaki çatışmadan meydana gelmektedir. Bilişsel yaklaşıma göre ise olayların gerçekçi olmayan bir şekilde yorumlanması ve anlamlandırılması kaygıya neden olmaktadır.⁹⁷ Kaygının sürekli bir şekilde olması kişileri karamsarlığa sürükleyebilir. Bu tür insanlar her zaman en ürkütücü şeyi beklerler, her rastlantı ve belirtiyi kötü bir olay olarak algırlar. Bu kişilere aşırı kaygılı ve karamsar da denilir. Bazı fobiler de ikinci bir kaygı türüdür. Kaygının nedeni cinsel veya saldırgan duygularla ilgili olabilir. Aşırı kaygı yararsız olmakla birlikte her tür eylemi felç etmektedir. Bu nedenle kaygı üretimi insan için zararlı olabilmektedir.⁹⁸

Kaygılar, anne-baba gibi çevresel olgulardan da kaynaklanabilmektedir. Ailenin ve çevrenin ilgisiz, soğuk, yetersiz ve tutarsız davranması sonucu çocukta çevreye karşı saldırgan ve düşmanca duygular uyanabilir.⁹⁹ Kaygıdan kaçmak için kişi davranışlarını denetler. Örneğin çocuk anne babasının isteklerini yerine getirerek

---

⁹⁴ Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 195.

⁹⁵ Özasma, *Pozitif Psikoloji ve İslam Düşünürlerinde Erdemler*, 139-140.

⁹⁶ Pierre Mannoni, *Korku*. (İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 23-26, 39.

⁹⁷ Necmi Karşlı, "Gençlerde Sınav Kaygısı, Dindarlık ve Dua İlişkisi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019), 192.

⁹⁸ Sigmund Freud, *Psikanalize Giriş Dersleri*, çev. Selçuk Budak (İstanbul: Öteki Yayınevi, 1994), 387-395.

⁹⁹ Köknel vd., *Davranış Bilimleri*, 149-150.

cezadan kaçınabileceğini öğrenir. Bu nedenle kaygının oluşmasında insanlar arası ilişki belirleyicidir.¹⁰⁰

Bazı psikologlara göre insanların psikolojik sorunlarının temelinde kaygıları vardır. Özellikle bilişsel psikologlar insanların zihinlerinde oluşturdukları yanlış şemalar sonucunda kaygı durumlarının arttığı ve depresyona daha yatkın olduklarını belirtmişlerdir.¹⁰¹ Buna bağlı olarak araştırmalarda anksiyete bozukluğu yaşayan bireylerin benlik algılarının ve sosyal açıdan ilişkilerinin daha olumsuz olduğu, daha fazla kişilerarası öfke tutumlarının olduğu görülmüştür.¹⁰²

Görüldüğü üzere kaygı ve korkularımız doğum süreci ile başlamakla birlikte hatalı anne ve baba tutumları gibi çevresel etmenlerden kaynaklı da olabilmektedir. Ayrıca aşırı korku ve kaygı kişileri ketleyen, potansiyellerini kullanmalarını engelleyen ve saldırgan olmalarına neden olan olumsuz duygu durumlarıdır. Bu olumsuz duyguların yoğunluğu kişilerde ruhsal rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Bu duygulardan arınmak için öncelikle anne-baba tutumlarının baskıcı tutumdan çok sevgi ve şefkat duyguları ile çocuklarını yetiştirmeleri önem arz etmektedir. Buna göre bireylerin korku ve kaygılarını kontrol altına almaları hem daha olumlu duygular geliştirebilmelerini hem de hem daha cesurca davranış sergilemelerini sağlayacaktır.

2.3. Güncel Yaklaşımlar Açısından Cesaret

Kişilik, tutarlı davranışlar ve kişilik içi süreçler olarak tanımlanmaktadır.¹⁰³ Kişinin kızması, öfkelenmesi, neşeli veya sıkılgan olması gibi bireyden bireye değişen özelliklerinin tümüne ise mizaç

---

¹⁰⁰ Köknel vd., *Davranış Bilimleri*, 150-151.

¹⁰¹ Elif Gün, *Stresle Başaçıkma, Bilişsel Süreçler ve Dindarlık Üzerine Bir İnceleme* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 44.

¹⁰² Bk. Nesrin Hisli Şahin vd., "Anksiyete Bozukluğu: Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı ve Öfke Açısından Bir Değerlendirme", *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12 (2011), 107-113.

¹⁰³ Burger, *Kişilik*, 23; Biçer, "Kişilik", 399.

denir.¹⁰⁴ Buna göre bazı insanlar daha neşeli, daha öfkeli veya daha cesur bir mizaç ile dünyaya gelebilirler. Ancak tutum ve davranışlarımız sadece doğuştan getirdiğimiz özelliklere bağlı değildir.

Karakter, insanın bedensel, duygusal ve zihinsel etkinliğine çevrenin verdiği değerdir.¹⁰⁵ Benlik ise kişinin kendisine dair algısıdır.¹⁰⁶

Kişiliğin davranışlara yön verme özelliği vardır.¹⁰⁷ Buna göre mizaç, benlik ve karakterin bütünü temsil eden kişiliğimiz¹⁰⁸ ile davranışlarımız arasında bir etkileşim söz konusudur. Kişiliğimiz belirtildiği üzere doğuştan getirdiğimiz özelliklerle birlikte çevresel koşulların da etkisi altındadır. Bu nedenle bazıları daha cesur olmakta bazıları ise hayata karşı daha tedirgin bir şekilde yaşamaktadır. Özellikle güncel yaklaşımlar, bireyin bazı yöntem ve tekniklerle daha cesur olabileceği üzerinde durmaktadır. Bu durum, kişinin bu erdemi edinme noktasında değişebileceğinin de göstergesidir.

Güncel psikoloji yaklaşımlarından birisi olan pozitif psikolojide hikmet, adalet, aşkınlık, ölçülülük ve insanlık olarak tanımlanan altı temel erdem arasında zikredilen cesaret erdemi¹⁰⁹ yiğitlik, azim, bütünlük/birlik olma ve yaşam enerjisi şeklinde alt kategorilere ayrılmıştır. Yiğitlik, hayatın zorlukları karşısında hemen pes etmektir. Azim, başlanılan bir işi tüm engellere rağmen bitirmeye çalışmaktır. Bütünlük ise insanlara dürüstçe ve içtenlikle davranmaktır. Yaşama gücü ise yapılan işe dört elle sarılmak; istekli ve enerjik olmaktır. Bu anlamda cesaretin, özellikle yakın ilişkilerde değerli olan bir erdem olarak algılandığı görülmektedir.¹¹⁰

Araştırma temeli üzerine inşa edilmemiş olsa da cesaret ile ilgi-

---

¹⁰⁴ Erich Fromm, *Kendini Savunan İnsan: Ahlak Felsefesinin Psikolojisine İlişkin Bir Araştırma*, çev. Necla Arat (İstanbul: Say Yayınları, 2017), 80.

¹⁰⁵ Güney, *Davranış Bilimleri*, 193.

¹⁰⁶ Ali Ulvi Mehmedoğlu, *Kişilik ve Dindarlık (Dindarlık Düzeyi ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma)* (İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2004), 49.

¹⁰⁷ Güney, *Davranış Bilimleri*, 188.

¹⁰⁸ Mehmedoğlu, *Kişilik ve Dindarlık*, 47.

¹⁰⁹ Ayten, *Psikoloji ve Mutluluk Yolu*, 45.

¹¹⁰ Ayten, *Psikoloji ve Mutluluk Yolu*, 48.

li olarak öz-farkındalık alıştırmaları veya cesaret hikâyeleri içeren bazı popüler psikoloji kitapları mevcuttur. Genellikle bu kitaplar ve alıştırmalar, insanların sıkıntıya karşı zaferlerini göstermeyi ve ilham veren hikâyeler yoluyla ortak bir insanlık duygusu oluşturmayı içermektedir.¹¹¹

İnsan psikolojisi ile ilgilenen araştırmacılar, öfkenin kısa süreli delilik hali olduğu sonucuna varmışlardır. Çünkü öfkeliyken belirli bir süre iradeli olmak mümkün olmamaktadır.¹¹² Kişi öfkeliyken veya kızdığı zaman iradesi ile hareket edemediği için bilinçaltının tesiriyle hareket etmektedir. Bu durum da onu olumsuz düşünmeye ve hatalı davranmaya yöneltir. Kişi kendisinde var olan aşırılığın farkına varıp bu durumu tanımlar ise daha dengeli olabilecektir. Ruhsal açıdan dengeyi sağlayamayan kişiler hem ruhsal hem de bedensel açıdan rahatsızlıklar yaşamaktadır.¹¹³ Cesur olan insanların hayattan daha çok pozitif beklentileri olduğu için¹¹⁴ daha umutlu ve gayret içerisinde bir yaşam süreceklerdir.¹¹⁵

Tutum ve davranışlarıyla saldırganlığı dışarı yansıtan insanlar, itici sözler, mimikler, jestler ve hareketlerle öfkelerini gösterebilirler.¹¹⁶ Hâlbuki engellenmişlik, kavga, aşağılama gibi durumlarda öfkeyi kontrol etmek kişinin duygularını doğru bir şekilde yönetebilmesini sağlayacaktır.¹¹⁷ Günümüzde öfke kontrolü ile ilgili birçok yöntem ve teknik vardır. En etkili yollardan bir tanesi sorunu ertelemektir. Sağlıklı karar vermek adına öfkeli kişinin sakinleşmesi ve kendisine karar verme konusunda zaman tanınması gerekmektedir. Bu amaçla *dur-düşün-tepki ver* kuralı uygulanmaktadır.¹¹⁸

¹¹¹ Peterson - Seligman, *Character Strengths and Virtues*, 227.

¹¹² Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi: Duygusal Zekaya Yeni Bir Yorum* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 186.

¹¹³ Hayrani Altıntaş, "Modern Psikolojinin Bazı Meseleleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/ (1988), 102.

¹¹⁴ Yalçındağ, *Relationships between Courage*, 86.

¹¹⁵ Eren, "Kur'an Işığında Milli ve Manevi Bir Değer", 98.

¹¹⁶ Köknel, *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*, 186.

¹¹⁷ Daniel Goleman, *Duygusal Zeka*, çev. Banu Seçkin Yüksel (İstanbul: Varlık/Bilim Yayınları, 2000), 356.

¹¹⁸ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 187-188.

Öfke, kıskançlık, şüphencilik, korku ruhsal olduğu gibi bedensel olarak da insanlara zarar vermektedir.¹¹⁹ Zihinsel sağlık problemlerinin ve kişilerarası ilişkilerde yıkım tohumunun kökeni cesaretsizliktir.¹²⁰ Korku insanın özgürleşmesine, yalan söylemesine; dolayısıyla çeşitli yollarla yozlaşmasına, zihninin boş ve sığ olmasına neden olur. Bu nedenle korku ile savaşmak yerine unutup sevgi ile bir şeyler yapmak daha doğru olacaktır. Bu nedenle korkunun sona ermesi için korkulan şeylerden (anılarından, acılardan, zevklerden) vazgeçmek gerekmektedir. Bunlardan vazgeçildiğinde korku sona erer ve yenilenme başlar.¹²¹

Aslında korkunun karşısında herhangi somut bir şey yoktur. Bu belirsizlik kişide kaygı, huzursuzluk, sinirlilik, gerilim, fobi gibi farklı şekillerde görülebilir. Bu tür korkular şu anda olan bir şeyle ilgili değil olabilecek bir şeyden kaynaklanır. Zihnin gelecekte olması yani şu anda olamamak ve zihnin ürettiği ölüm korkusu, temelli kaybetme, başarısızlık, incinme gibi korkular kişinin anı yaşayamamasına ve nihai olarak mutsuz olmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kişi sahip olunan tek şeye, şimdiki ana odaklanmalıdır.¹²²

Cesaret sahibi olmak pratik yapmakla olacaktır. Ancak cesur olmak için konfor alanımızdan vazgeçmeyi de göze almamız ve çabalamamız gerekmektedir.¹²³ Çünkü cesur olmak öğrenilebilen, öğretilebilen, gözlenebilen ve ölçülebilen bir durumdur. İnsanlar hayatta sevgi ve bağ kurmak için yaşamaktadırlar. Ancak kişinin kendisini yeterli görmemesi veya sevildiğini hak etmemesine dair ortaya çıkan utanç onun adım atmasını önlemektedir. Buna göre kişinin kendisine değer vermesi, sevilmeyi hak ettiğini düşünmesi onu daha cesur kılacaktır.¹²⁴

¹¹⁹ Nevzat Tarhan, *Kendinizle Barışık Olmak* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 20.

¹²⁰ Peterson - Seligman, *Character Strengths and Virtues*, 225.

¹²¹ Juddi Krishnamurti, *Korku üzerine*. (İstanbul: Ayna Yayınevi, 2000), 28, 60.

¹²² Eckhart Tolle, *Şimdi'nin Gücü Uygulama Kitabı*, çev. Semra Ayanbaşı (İstanbul: Akaşa Yayınları, 2001), 19-21.

¹²³ Brene Brown, *Liderlik Etmeye Cesaret Etmek* (İstanbul: Butik Yayınevi, 2019); Brene Brown, *Gifts of Imperfection* (Center City: Hazelden Publishing, 2010), 46-49.

¹²⁴ Brene Brown, "Listening to Shame", *TED Talks* (30 Ağustos 2019); Brene Brown,

Aslında psikolojik olarak da insanın cesaret etmesi ona iyi gelmektedir. Kişi içinde bulunduğu durumu değiştirmek ile ilgili adım atmadığında süreç içerisinde şikâyet etmekten öteye gidemekte; gaflet ve rehavete düşmekte; bu durum da insanı asıl varlık amacını unutan, egosunu ve hazlarını tatmin etmekle yaşayan; günün sonunda ise bunalıma sürüklenen bir varlık haline dönüştürebilmektedir.

Cesaretle her davrandığımızda daha önce yapmadığımız bir şey yaparak yeni bir deneyim elde etmiş oluruz. Bu gelişme, basiret ve ferasetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Sonrasında ise kişinin kendisinden başlayarak diğerlerine adaletli ve merhametli davranması ve bunun sonucunda hikmet sahibi olmasını sağlamaktadır.¹²⁵

Sonuç olarak güncel yaklaşımlarda cesaret öğrenilebilen bir erdem olduğu için kişinin davranışlarını değiştirebileceği; öfkesini kontrol edip korkularından arınabileceği ve sonuçta daha cesur olabileceği öne sürülmüştür.

Sonuç

Bir erdem olarak cesaret, insanın öfke gücünü aklın kontrolünde denge halinde tutmasıyla ortaya çıkan, Antik Yunan'dan itibaren zikredilmeye başlanılan dört temel erdemden birisidir. İslam ahlak felsefesinde bu erdemın hikmet, cesaret (şecaat), iffet ve adalet şeklindeki dört erdem içerisinde yer aldığı görülmektedir. Anlam açısından İslam ahlak felsefesi düşünürleri ve psikoloji ekolünün önde gelen düşünürleri cesaret erdemini saldırganlık ve korkaklık arasında bir denge hali olarak açıklamaktadırlar. Buna göre Aristoteles'in orta hal (dengede olma) düşüncesinin günümüze kadar devam ettirildiği; cesaret erdeminin de bu şekilde ele alındığı görülmektedir.

İslam ahlak felsefesinde aşırılığı saldırganlık, eksikliği korkaklık olan bu erdem ile korku duyguları dengelenmekte ve yerine akıl

---

¹²⁵ "Vulnerability", *TED Talks* (30 Ağustos 2019).

¹²⁵ Sinan Canan, "Cesaret Yoksa Şikâyet Vardır".

konulmaktadır. Ayrıca bu erdem ile kişi kendi varoluş gayesini sorgulayıp gereksiz korkulardan sıyrılmayı, acı ve sıkıntılara katlanmayı başarabilmektedir. Cesaret, kişinin denge halini yakalayabilmesi dışında sadece acıya değil; şehvi isteklere karşı koyabilmesi, toplumsal düzendeki bozukluğa karşı direnç gösterebilmesi ve bir amaç doğrultusunda davranışlarını yönetebilmesidir. Buna göre cesur kişi, tamamen korkudan yoksun olan değil; bilakis korkularını kontrol altına alıp ahlakî ve rasyonel olarak eylemde bulunabilen kişidir.

Cesaret ile ilgili olarak hem felsefi hem de psikolojik açıdan görülmüştür ki sadece savaşlarda gösterilen yiğitlik cesaret değildir. İki alanda da bu erdemin insan yaşamında önemli olduğu; insanların bu erdemi edinmede çabalaması gerektiği tespit edilmiştir. Her iki alanda da cesaretin mahiyetinden bahsedilmiş ve cesaret sahibi kişilerin nasıl olduğu ile ilgili özellikler sıralanmıştır.

Cesareti psikolojik açıdan ele alan bazı psikologlar bu davranışlı kişilik yapısı ile paralel olarak incelemişlerdir. Kişiliğimiz çevresel koşullar ile şekillenmekle birlikte doğuştan getirdiğimiz kalıtsal özelliklerin de etkisi olmaktadır. Mizacı olarak adlandırılan bu özellikler bireyin davranışlarına yön verebilmektedir. Kişinin cesur, öfkeli veya sabırlı olmasında mizacının etkisi söz konusudur. Ancak bu özellikler çevresel faktörler tarafından değişebilmektedir. Cesur kişilerin girişimlerinin engellenmesi veya kınanması onların duygudüşünce ve davranışlarına etki ettiği için uzun süre baskı ortamına maruz kalan bireyler kişisel özelliklerini yaşantıya geçiremeyebilirler. Bununla birlikte aile, okul veya arkadaş çevresi vasıtasıyla kişilerin cesaret gerektiren davranışlarının desteklenmesi cesaret erdeminin içselleştirilmesini sağlayabilir. Kısaca cesaret, mizacın da etkisi olmakla birlikte ağırlıklı olarak çevresel şartlara göre öğrenilen bir erdemdir.

Saldırganlık ve korku duyguları ise kalıtsal olabildiği gibi bireyin doğum süreci ve sonrasında çevresi ile etkileşimi sonucu şekillenmektedir. Bu duygular kontrol altına alınmadığı takdirde bireylerin ruh sağlığına ve yaşantısına zarar verebilmektedir. Bu duygula-

rın dengede olması ise cesaret erdemine sahip olmayı sağlayacaktır. Günümüzde yapılan araştırmalarda aile tutumunun bireylerin saldırganlık, cesaret gibi davranışlarını etkilediği görülmüştür. Baskıcı olmayan, şiddet uygulamayan ailelerde yetişen bireyler daha cesur ve daha az saldırgan olmaktadır.

Güncel psikoloji yaklaşımlarında öfke, saldırganlık veya korkaklık gibi duyguların sadece ruhsal olarak değil, bedensel olarak da kişiye zarar verdiği; bu nedenle bu negatif duyguları kontrol altına almak gerektiğinden bahsedilmektedir. Cesaret erdemi bu duyguların dengede olmasını sağlamaktadır. Bireysel açıdan yaşanan denge hali, kişilerarası ilişkileri de olumlu yönde etkileyebilir.

İslam ahlak felsefesinde de bu davranışı elde etmeyi isteyen kişi bu erdemi alışkanlık haline getirerek edinebilmektedir. Psikoloji yaklaşımlarında ifade edildiği üzere kişi kendisiyle yüzleşmeyi başarıp eksik olan yönünün üstüne gitmek suretiyle başka bir deyişle korkak ya da saldırgansa tam tersine doğru yönelerek bu erdemi elde edilebilir. Ayrıca İslam ahlak felsefesinde cesaret sahibi kişilerin taklit edilebileceğinden bahsedilmiştir. Cesur insanların taklit edilmesi ile ilgili olarak geçmişte ve günümüzde özellikle liderler ile ilgili öykülerin anlatılması toplumda savaşlarda veya adaletsizlik karşısında duran ve kahraman olarak nitelenen insanların yıllarca toplumsal hafızada var olması cesur insanların toplum nezdinde önemli olduğunu göstermektedir. Psikolojide de güncel çalışmalarda ilham veren hikâyeler anlatılmakta ve konuyla ilgili araştırmalar yapılmaktadır.

Bazı araştırmacılar cesaret erdemine sahip olmak için kişinin kendi rahatından vazgeçebilmesini, istemediği olaylarla karşılaşmayı göze alması gerektiğini aktarmışlardır. Bununla birlikte cesaret edilen olayların bir sonucu olarak mutlu olunabileceğini söyleyebiliriz. Özellikle kendisini tanımaya başlayan, öfke, korku gibi duygularının farkında olan ve bu duyguları kontrol edebilen cesur kişilerin hayatları daha anlamlı olmakla birlikte bu anlam onlara içsel mutluluğu da sağlayabilir.

Sonuç olarak cesaretin mahiyeti ile ilgili felsefi literatürde da-

ha zengin bir içerik olsa da her iki alan da bu erdemini edinilmesini gerekli bulmaktadır. Bu tanımlamalara göre İslam düşünürlerinin cesarete dair değerlendirmelerinin bu erdemini, kişinin zihinsel ve ruhsal yönünü destekleyici unsurları içerdiği söylenebilir. Psikolojide ise bu erdem benzer anlamlara sahip olmakla birlikte cesaretin daha çok davranışa yönelik olarak kişiler arası ilişkileri düzenleyici, sosyalliği artırıcı yönü daha fazla vurgulanmakta; bireylerin daha anlamlı bir hayat sürmeleri hedeflenmektedir. Buna göre cesaret erdemini aslında ortak bir mahiyet arz ettiği; İslam ahlak felsefesinde bu erdemi, ruh ve öz benlik çerçevesinde ele alındığı; psikolojide ise cesaret erdemiyle ilgili olarak kişilerarası ilişkiler gibi davranış boyutuna ağırlık verildiği müşahede edilmiştir.

Söz konusu erdemini İslam ahlakçıları tarafından alt kategorilere ayrılarak daha ayrıntılı bir şekilde incelendiği; psikoloji yaklaşımlarında ise yeni yeni üzerinde durulduğu görülmüştür. Bu nedenle bu erdemi daha iyi incelemek adına İslam ahlak felsefesi düşünürlerinin görüşlerinden faydalanılabilir. Özellikle sabır, sebat, cömertlik erdemleri cesaret erdemi kapsamında değerlendirilebilir. Buna göre cesaret, hem kişinin korkularının üstesinden gelmesini hem de sabırlı olmasını sağlamaktadır. Bu şekilde felsefi ve psikolojik açıdan insanlarda olması beklenen/övülen cesaret erdemi, farklı disiplinlerde araştırılabilir; nitel veya nicel araştırma yöntemleri ile incelenebilir.

Kaynakça

- Acaboğa, Asiye. "Din-Mutluluk İlişkisi". Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Akpınar, Ferhat. "Borderline Kişilik Bozukluğu Olan Bireylerin Öfke Tarzları ve Saldırganlık Davranışı Üzerine Bir İnceleme". İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Akyol, Elif. *Üzüntüyü Yenmenin Çareleri- Kindi Merkezli Bir İnceleme*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Altıntaş, Hayrani. *İbn Sînâ Metafizigi*. Ankara: Elis Yayınları, 2008.

- Altıntaş, Hayrani. “Modern Psikolojinin Bazı Meseleleri”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30/ (1988), 35-109.
- Anderson, Craig A. - Bushman, Brad J. “Human Aggression”. *Annu. Rev. Psychol.* 53 (2002), 27-51.
- Aristoteles. *Nikomakhos’a Etik.* çev. Saffet Babür. Ankara: Ayrac Yayinevi, 1997.
- Aristoteles. *Nikomakhos’a Etik.* Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2009.
- Aristoteles. *Retorik.* çev. Mehmet H. Doğan. İstanbul: Yapı ve Kredi Yayınları, 1995.
- Arvas, Fatma Balcı. *Psikoloji Din ve Mutluluk: Psikolojik ve Öznel İyi Olma Hali ile Dini İnançlar Arasındaki İlişki Üzerine Bir İnceleme.* Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Ayten, Ali. *Psikoloji ve Mutluluk Yolu: Erdeme Dönüş.* İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Biçer, Ramazan. “Kişilik ve Bir Kur’an Terimi Olarak Şâkile”. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* 31/2 (2011), 399-418.
- Brown, Brene. *Gifts of Imperfection.* Center City: Hazelden Publishing, 2010.
- Brown, Brene. *Liderlik Etmeye Cesaret Etmek.* İstanbul: Butik Yayınevi, 2019.
- Brown, Brene. “Listening to Shame”. *TED Talks.* Yayın Tarihi 30 Ağustos 2019.
https://www.ted.com/talks/brene_brown_listening_to_shame/up-next
- Brown, Brene. “Vulnerability”. *TED Talks.* Yayın Tarihi 30 Ağustos 2019.
https://www.ted.com/talks/brene_brown_the_power_of_vulnerability/up-next
- Burger, Jerry M. *Kişilik.* çev. İnan Deniz Erguvan Sarıoğlu. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.
- Canan, Sinan. “Cesaret Yoksa Şikâyet Vardır”. Yayın Tarihi 18 Kasım 2018.
- Çağrı, Mustafa. *İslam Düşüncesinde Ahlak.* İstanbul: Dem Yayınları, 2013.

- Çağrı, Mustafa. "Şecaat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/402-403. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Çivildag, Aydın vd. "Mesleki Benlik Kaygısı, Sürekli Kaygı ve Yaşam Doyumu Düzeylerinin İncelenmesi". *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi* 2/3 (2018), 45-60.
- Çötök, Tufan. "Aristoteles Ahlakının Kurucu Erdemi Olarak Phronesis". Sakarya Üniversitesi, 2011.
- Erdoğan, Bahar. "Yetişkinlerde Mutluluğun Merhamet ve Saldırganlıkla İlişkisinin İncelenmesi". İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Eren, Şadi. "Kur'an Işığında Milli ve Manevi Bir Değer: Cesaret". *İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2017), 85-99.
- Ertuğ, Hüseyin Necdet. "Nikomakhos'a Etik ile Ahlak-ı Alai'de Erdemler ve Mütercim Asım'ın Kamus'undaki Etimolojik Karşılıkları". *International Journal of Human Sciences* 12/2 (2015), 799-819.
- Fârâbî. *Arau ehli'l-medîneti'l-fazile*. thk. Albert Nasri Nadir. Beyrut: Dârü'l-Meşrik, 1986.
- Fârâbî. *Fusûl al-madanî (Aphorisms of the Statesman)*. çev. D. N. Dunlop. Cambridge: Cambridge University, 1961.
- Fârâbî. "Fusûlü'l-medeni (Siyaset Felsefesine Dair Görüşler)". çev. Hanifi Özcan. *Fârâbî'nin İki Eseri*. 45-138. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2005.
- Fârâbî. *İdeal Devlet: el-Medinetü'l-fâzıla*. çev. Ahmet Arslan. İstanbul: Divan Kitap, 2013.
- Fârâbî. "Tenbih 'ala sebîli's-sa'âde (Mutluluk Yoluna Yönelme)". çev. Hanifi Özcan. *Fârâbî'nin İki Eseri*. 145-170. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2014.
- Freud, Sigmund. *Psikanalize Giriş Dersleri*. çev. Selçuk Budak. İstanbul: Öteki Yayınevi, 1994.
- Fromm, Erich. *İnsandaki Yıkıcılığın Kökenleri*. çev. Şükrü Alpagut. İstanbul: Payel Yayınları, 1993.
- Fromm, Erich. *Kendini Savunan İnsan: Ahlak Felsefesinin Psikoloji*

- sine İlişkin Bir Araştırma.* çev. Necla Arat. İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Gazzâlî. *İhyâu ulûmi'd-dîn.* çev. Ahmet Serdaroğlu. 1-4 Cilt. İstanbul: Bedir Yayınevi, 2002.
- Gazzâlî. *Mizanü'l-amel.* Kahire: Dârü'l-Maarif, 1964.
- Gazzâlî. *Mürşidi'l-emin ila mev'izeti'l-mü'minin.* İstanbul: Bedir Yayınevi, 1998.
- Gazzâlî, İmam. *Amellerde İlahi Saadet: Mizanü'l-amel.* çev. Ömer Dönmez. İstanbul: Hisar Yayınevi, ts.
- Gazzâlî, İmam. *Amellerde İlahi Terazi.* çev. Abdullah Aydın. İstanbul: Aydın Yayınevi, 1971.
- Goleman, Daniel. *Duyusal Zeka.* çev. Banu Seçkin Yüksel. İstanbul: Varlık/Bilim Yayınları, 2000.
- Gün, Elif. "Stresle Başa Çıkma, Bilişsel Süreçler ve Dindarlık Üzerine Bir İnceleme". Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Güney, Salih. *Davranış Bilimleri.* Ankara: Nobel Yayınları, 2008.
- Hasta, Derya - Güler, Müzeyyen Eda. "Saldırganlık: Kişilerarası İlişki Tarzları ve Empati Açısından Bir İnceleme". *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2013), 64-104.
- Hisli Şahin, Nesrin vd. "Anksiyete Bozukluğu: Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı ve Öfke Açısından Bir Değerlendirme". *Anadolu Psikiyatri Dergisi* 12 (2011), 107-113.
- Holmes, Khiela J. - Lochman, John E. "The Role of Religiosity in African American Preadolescent Aggression". *Journal of Black Psychology* 38/4 (Kasım 2012), 497-508. <https://doi.org/10.1177/0095798412443161>
- Horney, Karen. *Çağımızın Nevrotik Kişiliği.* çev. Selçuk Budak. İstanbul: Öteki Yayınları, 1998.
- İbn Miskeveyh. *Tehzibu'l-ahlak: Ahlâk Eğitimi.* çev. Abdulkadir Şener vd. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2017.
- İbn Miskeveyh. *Tehzibü'l-ahlâk li'İbn Miskeveyh fi't-terbiye.* Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1985.
- İbn Sînâ. "el-Ahlak". çev. Bekir Karlığa. *İbn Sînâ'nın Şimdiye Kadar*

Bilinmeyen Bir Ahlak Risalesi. y.y., ts.

- İbn Sînâ. “İlm-i ahlâk”. *Tis’u Resâil*. 107-110. Kostantiniye: Matbaa-tü’l-Cevaib, 1298.
- İbn Sînâ. *Mutluluk ve İnsan Nefsinin Cevher Olduğuna Dair On Delil (Risâle fi’s-se’âde ve’l-hucceci’l-’aşere)*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- İbn Sînâ. “Risale fi’l-birr ve’l-ism”. çev. Gürbüz Deniz. *eş-Şeyhu’r-Reis İbn-i Sînâ*. 363-376. Ankara: DİB Yayınları, 2015.
- İsfahânî, Râgıb el-. *Erdemli Yol: ez-Zeria ila mekarımi’s-şeria*. thk. Ebu’l-Yezid el-Acemi. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009.
- İsfahânî, Râgıb el-. *ez-Zeria ila mekarımi’s-şeria*. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1980.
- Karlı, Necmi. “Gençlerde Sınav Kaygısı, Dindarlık ve Dua İlişkisi”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/13 (2019), 190-219.
- Karlı, Necmi. *Öfke Kontrolü ve Dindarlık*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2018.
- Karlı, Necmi. “Psiko-Sosyal Açıdan Şiddet ve Çözüm Yolları”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 16/3 (2016), 63-89.
- Keller, Christopher J. “Courage, Psychological Well-Being, and Somatic Symptoms”. *Clinical Psychology Dissertations* 17/ (2016), 1-83.
- Kindî. “Nefis Üzerine”. çev. Mahmut Kaya. *Felsefi Risâleler*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Kindî. “Tarifler Üzerine”. çev. Mahmut Kaya. *Felsefi Risaleler*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.
- Kiraz, Eda. “Ergenlerde Öfke, Atılganlık ve İlişkili Faktörler”. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Koç, Bozkurt. “Kişilerarası İlişki Tarzlarının Saldırganlık ile İlişkisi”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* 3/4 (2014), 160-182.
- Koç, Volkan. “Kişilerarası Tarz, Kendilik Algısı, Öfke ve Depresyon”. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek

- sek Lisans Tezi, 2008.
- Köknel, Özcan vd. *Davranış Bilimleri (Ruh Bilim)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayını, 1993.
- Köknel, Özcan. *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1982.
- Köknel, Özcan. *Zorlanan İnsan*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1987.
- Krishnamurti, Juddi. *Korku üzerine*. İstanbul: Ayna Yayınevi, 2000.
- Kugel et al. *Psychology of Physical Bravery*. Oxford University Press Social Psychology Online Publication, 2018.
- Mannoni, Pierre. *Korku*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1992.
- Maraş, İbrahim. “Mutluluk”. *İslâm Ahlâk Esasları ve Felsefesi El Kitabı*. ed. Müfit Selim Saruhan. 245-264. Ankara: Grafiker Yayınları, 2013.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. çev. Okhan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001.
- Mehmedoğlu, Ali Ulvi. *Kişilik ve Dindarlık (Dindarlık Düzeyi ile Kişilik Özellikleri Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma)*. İstanbul: Değerler Eğitim Merkezi Yayınları, 2004.
- Özasma, Halil İbrahim. “Pozitif Psikoloji ve İslam Düşünürlerinde Erdemler”. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans, 2016.
- Özmen, Suna Kaymak. “Aile İçinde Öfke ve Saldırganlığın Yansımaları”. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 37/2 (2004), 27-39.
- Özodaşık, Mustafa. “Yalnızlığın Çeşitli Değişkenlerle İlişkisi (Atılganlık, Durumluk-Sürekli Kaygı, Depresyon ve Akademik Başarı)”. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.
- Öztürk, Orhan. *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları*. Ankara: Meteksan Yayınevi, 1983.
- Peterson, Christopher - Seligman, Martin E. P. *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. New York: Oxford University Press, 2004.

- Platon. “Lakhes Cesaret Üzerine”. çev. Tanju Gökçöl. *Diyaloglar*. 333-358. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010.
- Platon. *Politeia/ Devlet*. çev. Sabahattin Eyüpoğlu - M. Ali Cimcoz. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
- Platon. *Yasalar*. çev. Candan Şentuna - Saffet Babür. İstanbul: Kambalacı Yayınevi, 2012.
- Râzî, Ebu Bekir. *Felsefe Risaleleri*. çev. Mahmut Kaya. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.
- Râzî, Ebu Bekir. *Ruh Sağlığı: et-Tıbbu'r-rûhânî*. çev. Hüseyin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Sarıyar, Betül. “Lise Öğrencisi Ergenlerde Atılganlık, Sosyal Fobi ve Boyun Eğici Davranışları Arasındaki İlişki”. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Saruhan, Müfit Selim. “Ahlak Felsefesinde İyi ve Kötünün Sebepleri”. *İslami Araştırmalar Dergisi* 15/4 (2002), 543-558.
- Saruhan, Müfit Selim. “Ahlak ve Erdemin İnşası”. *İslam Felsefesi Tarihi*. ed. Bayram Ali Çetinkaya. 1/329-359. Ankara: Grafiker, 2012.
- Shahjahan, Muhammed. “Fârâbî Felsefesinde Cesaret Kavramı”. çev. Necdet Durak. *Tabula Rasa* 1 (Nisan 2001), 191-198.
- Şirin, Turgay. “Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutumları ile Ruh Sağlığı İlişkisinin İncelenmesi”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/4 (2017), 65-88.
- Tarhan, Nevzat. *Duyguların Psikolojisi: Duygusal Zekaya Yeni Bir Yorum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Tarhan, Nevzat. *Kendinizle Barışık Olmak*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.
- Tehanevi. *Mevsuatu Keşşâfu ıstılahati'l-fünun ve'l-ulum*. Beyrut: Mektebetu Lübnan, 1996.
- Tolle, Eckhart. *Şimdi'nin Gücü Uygulama Kitabı*. çev. Semra Ayanbaşı. İstanbul: Akaşa Yayınları, 2001.
- Toptaş, Muhsine. “Öfke Duygusunun Saldırgan Davranışa Dönüşmesinde Kişilerarası İlişki Boyutlarının Rolünün İncelenmesi”.

- İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Turşak, Musa. "Kur'an'da Yenilenme Sorumluluğu Özeleştiri". Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Tûsî, Nasîrüddin. *Ahlâk-ı Nâsirî*. çev. Anar Gafarov - Zaur Şükürov. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2016.
- Uçar, Esin. "(48-72 ay) Çocuklarında İlişkisel ve Fiziksel Saldırganlığın Mizaç ve Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi". İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Ulu, Mustafa - İkis, Mehmet. "Lise Öğrencilerinde Saldırganlık ve Din İlişkisi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 42/2 (2016), 75-96.
- Woodard et al. "The Construct of Courage Categorization and Measurement". *Consulting Psychology Journal: Practice and Research* 59/2 (2007), 135-147.
- Yalçındağ, Bilge. "Relationships between Courage, Self-Construals and Other Associated Variables". Ankara: Middle East Technical University, The School of Social Sciences, Master Thesis, 2009.
- Yavuzer, Nurgül. "İnsanın Saldırgan ve Yıkıcı Doğasını Anlamak". *Istanbul Commerce University Journal of Social Sciences* 12/23 (2013), 43-57.
- Yıldız, Mustafa. "Platon'un Felsefesinde Bir Erdem Olarak Cesaret". *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi* 22 (Ekim 2012), 223-238.

A Comparative Assessment Between Islamic Moral Philosophy and Psychology in the Context of the Virtue of Courage

Summary

In this study, a comparative assessment of the nature of the virtue of courage is made in Islamic moral philosophy and psychology. It is possible to reach various interpretations of the nature of the virtue of courage in Islamic moral philosophy. Current studies on the virtue of courage are increasing in psychological movements. The aim of our research is to contribute to the field of the virtue of courage by examining this virtue in detail in terms of Islamic moral philosophy and psychology. In this article, the study of the virtue of courage is based on classical works as well as current works. Detailed views of Islamic philosophers and thinkers about this virtue are included. From a psychological point of view, courage, aggression and cowardice are taken into consideration. Moreover, it is focused on what it means for the individual to have courage.

We have seen that, in terms of philosophical and psychological courage is not just bravery shown in wars. In both fields, it is emphasized that this virtue is important in human life and people should strive to acquire this virtue. In addition, the essence of courage is mentioned in both Islamic moral philosophy and psychology and the characteristics of courageous people are listed.

The intensity of emotions such as aggression or cowardice affects individuals psychologically and physiologically. One should control these emotions to protect mental health. For this purpose, he/she needs to keep his/her emotions in balance. The virtue of courage ensures that these feelings are in balance. In this way, the person will have more positive emotions individually and their interpersonal relationships will be better.

In both fields, some methods about of how to be courageous are mentioned. In Islamic moral philosophy, this virtue can be achieved by making a habit of this virtue or by imitating brave people. Also, inspiring stories are used in current psychology approaches. In addition, the person may have this virtue by confronting his/her

cowardly or aggressive aspects and heading against his/her missing sides. According to some psychologists who handled courage from a psychological standpoint, courage is a virtue that can be learned mainly according to environmental conditions, though temperament also has an effect.

The person with the virtue of courage is someone who knows herself/himself, is aware of her/his feelings such as anger as well as fear and can control these emotions. Even if there are difficulties in the lives of brave people, succeeding in being balanced can make them feel happy internally.

In terms of Islamic moral philosophy and psychology disciplines, different and common aspects about the nature of courage were identified and suggestions were made in order to better understand and study the virtue of courage. It is seen that this virtue is understood as the balance that should be established between aggression and cowardice in both Islamic thought and psychology and it is encouraged to be obtained by people in religious teachings. However, this virtue is further elaborated in Islamic philosophy; in psychology approaches, it is seen that focus on this issue is on new. Accordingly, it can be said that the virtue of courage actually has a common nature. However, it is observed that the moral philosophy of Islam examines this virtue more broadly in the context of spirit and self; psychology emphasizes the behavioral dimension of this virtue in interpersonal relations. Therefore, this research is concluded that the views of Islamic thinkers can be consulted for a better understanding of this virtue and this virtue can be evaluated especially within the context of patience, persistence and generosity. Accordingly, courage ensures that one overcomes her/his fears and is patient. In this way, the virtue of courage that is expected/praised to find in human beings philosophically and psychologically can be researched in different disciplines; it can be also examined by qualitative or quantitative research methods.

Keywords: Islamic moral philosophy, psychology, psychology of religion, courage, virtue, aggression.